

Берегова Г.Д., доктор філософських наук, професор,
Герасименко М.В., кандидат філософських наук, ст.викладач,
Херсонський державний аграрний університет

Суспільне буття як екстраполяція ідей

Екскурс в історію філософії засвідчує, що філософська думка вже від початку свого зародження постійно намагалася осмислити сутність суспільного буття. Різні аспекти суспільної буттєвості залишаються провідними і в багатьох сучасних наукових дослідженнях. Вони дають підстави оперувати суспільством у широкому сенсі на рівні законів і принципів функціонування, мегатенденцій розвитку, концептуально-парадигмальних основ організації життєдіяльності. У повсякденному контексті суспільство тлумачиться у надзвичайно широкому змістовному діапазоні – зокрема, як: об'єднання людей на спільних інтересах; спільнота, котру відрізняє єдність інтересів і цінностей; історично визначена система відносин і взаємодій між людьми та їх спільнотами. Попри концептуальні і стилістичні відмінності різних підходів, суспільство в кожному разі постає такими відносинами між людьми, які дають можливість піднятися над тваринною, біологічною природою і творити власне людську, надбіологічну реальність.

Дослідницькі праці суспільної тематики фіксують різні інтерпретації суспільного буття. Генералізація і понятійне розмежування інструментарію, засобом якого витлумачується суспільна дійсність, належить до ключових методологічних потреб соціально-філософського дослідження, зумовлених як ускладненням структурного формату соціального буття, так і динамічними змінами, котрих соціум зазнає в процесі своєї перманентної еволюції. Ця обставина надає вказаній потребі

трансчасового, вічного статусу, який, тим не менше, потребує прискіпливої дослідницької уваги до себе не в невизначеній вічності, а нині й повсякчас. Важливо, поряд з поясненням логіки формування і розгортання суспільної життєдіяльності, визначити і фактори, що зумовлюють функціональне різноманіття її форм.

Виходячи з того, що кожне суспільство є практичною екстраполяцією певних ідей, можна з очевидністю стверджувати, що ідейна сфера виступає одним із тих факторів, який впливає як на конструювання, так і на розвиток суспільної організації будь-якого формату. На з'ясування того, яким є цей вплив, і зорієнтований даний науковий пошук. Тим більше світоглядний релятивізм постмодерну і популярні тези про «крах соціального» актуалізують дослідницькі зусилля в напрямку переосмислення ідеї соціуму, ієрархізації чинників, які визначають її функціонування, генезис, трансформації.

Нагадаймо, що у філософському розумінні «ідея» (з грец. *εἶδος* (*ейдос*); *ιδέα* – початок, принцип) позначає форму збагнення в думці явищ об'єктивної реальності, що включає свідомість мети і проєкції подальшого пізнання і практичного перетворення світу [4]. Вона органічно поєднує в собі теоретичні та практичні аспекти відношення людини до світу. Особливістю ідеї є її здатність виявляти найбільш суттєві, всепідпорядковуючі риси і закони об'єктивних процесів і явищ, створювати цілісний, еталонний образ предмета в пізнанні та творчості. Ідея спрямована на досягнення вищої істинності, відображає уявлення про ідеальну форму, віддзеркалює загальне уявлення про предмет розгляду, визначає його зміст і сутність, основні принципи і місію, підкреслює його роль і місце в розвитку продуктивних сил суспільства.

Ідея, як зазначає провідний дослідник ідейної феноменології Зореслав Самчук, передбачає усвідомлення мети і проєктування подальшого пізнання й перетворення світу. Ідея не зводиться до фіксації наявного буття, а відображає необхідності, можливості та тенденції розвитку. Вона

уособлює єдність дійсності та можливості. Відтак, ідея є ланкою активного опосередкування між індивідом та дійсністю. Завдяки їй генеруються нові форми і якості соціальної реальності. Це пояснює, зумовлює і детермінує невичерпний спонукальний, креативний та евристичний потенціал ідеї [12, с. 777].

На зв'язок ідей та їх соціального контексту звернув увагу ще Платон у часи сивої давнини. Великий мислитель античності послуговувався образом, символом і філософемою динамічної взаємодії світла та тіні, де світло уподібнюється власне ідеям, світові ідей, ідейній феноменології, а тінь – суспільній свідомості та буттєвості в цілому, на яку світло проектується [3, с. 237]. Він наголошував, що не існує універсального алгоритму ідейної екстраполяції: кожен конкретний випадок засвоєння суспільним середовищем ідеї є унікальним і залежить від багатьох опосередкованих факторів, котрі, попри однакові параметри ідейного світла, часто призводять до різних контурів тіні.

Найбільшу дослідницьку інтригу становить системна взаємодія соціумів, які істотно розрізняються за своїм світоглядом, ціннісними системами, неявним знанням тощо. Саме ідейні спонуки є визначальними чинниками суспільного розвитку. Відтак, можна погодитись із Платоном: ідеї правлять світом. Ідейні пріоритети і спонуки постають визначальними чинниками не лише життєдіяльності окремих індивідів, а й суспільного розвитку загалом, у цілому. Будь-який конкретно-історичний статус-кво є результируючим ефектом певних ідей, їх втілення на рівні як індивідуального буття, так і суспільного праксису. Іншими словами, кожна тут і тепер даність індивідуального чи надіндивідуального рівня постає наслідком певної конфігурації, ієрархії, взаємодії ідей, їх спонукального, евристичного, креативного, мобілізуючого, організуючого та іншого впливу.

Кожне соціальне явище – це також результат здійснення певних ідей. Спочатку будь-яке соціальне явище існує на рівні ідей, і лише

реалізувавши їх на практиці, воно набуває ознак соціального факту. Всіляке недосконале соціальне явище апріорі є наслідком недосконалих ідей, а значить – якщо ми намагаємося досягти суспільної досконалості, то маємо потурбуватися про досконалий ідейний супровід цієї мети. Як переконливо довів італійський письменник і філософ Дж. Мадзіні, держава – це не просто якась територія, а першочергово й головним чином певна Ідея [8, с. 60]. За відсутності ж стрижневої ідеї держава втрачає той хребет, який утримує у взаємопотенційній єдності її життєвоважливі органи, кров і м'язи.

Засновник французької соціології Еміль Дюркгейм справжньою функцією суспільства вважав саме створення суспільного ідеалу, неструктурованість якого автоматично означає відсутність світоглядних азимутів і орієнтирів руху соціуму, а це завжди негативним чином позначається на динаміці та ефективності суспільного функціонування. Втім, як зазначає Реймон Арон, «ідея сама по собі безсила. Істина, яку не сприймають, є безплідною. Однак, легітимізувавши себе в статусі індивідуального чи колективного переконання, вона, як і будь-яка людська реальність, набуває історичної сили» [1, с. 459-460]. З останнім солідаризується і родоначальник позитивізму Огюст Конт. Він відзначає, що ідеї керують світом і визначають його спрямованість лише тоді, коли підпорядковують собі масову свідомість. А для цього вони повинні бути зрозумілими переважній частині суспільства, відбивати її інтереси та враховувати особливості (культурні, політичні, економічні) суспільного розвитку [2, с. 96].

Величні й переконливі ідеї мають силу, вплив і значення, сумірне найвизначнішим зразкам матеріальної культури. В цьому сенсі ідеї містять ще більший матеріальний потенціал, аніж феномени матеріальної, виробничої та економічної сфери. Певною мірою це курйоз і метаморфоза, однак водночас і очевидність, котра має ознаки трюїзму, адже всесвітня історія здійснюється не лише в матеріальній, а й у духовній сфері – по

вертикалі ідей. Цей постулат слугує основою для розуміння феномену ідеології: «Слово, думка та ідея завжди, скрізь і в усьому передують практичним діям людини і супроводжують їх здійснення. Ми не завжди в змозі зрозуміти й розпізнати справжні причини визначальних соціальних тенденцій і змін: вони можуть бути економічними чи політичними, релігійними чи національно-етнічними; в їх основі може лежати, висловлюючись терміном Л. Гумільова, вибух пасіонарності чи ще якась причина. Втім, у кожному разі вони завжди виражаються у формі певних ідей, котрі об'єднують і спонукають до дій великі маси людей» [9, с. 50].

Ідейна сфера завжди була істотним каталізатором суспільної генези. Якщо вона переконливо подана й аргументаційно забезпечена, то виявляється достатньою умовою для динамічного поступу суспільства в напрямку максимального розкриття духовного, вольового, ментального, господарсько-виробничого та іншого потенціалу. І навпаки: якщо ідея аргументаційно непереконлива і світоглядно невиразна, то це призводить до суспільної розгубленості й дезорієнтації в часі та просторі, що не лише негативно позначається на досягненні суспільного оптимуму, а й спонукає до майже неминучих регресивних тенденцій як на макросоціальному рівні, так і в сфері індивідуальної «екзистенційної еміграції», відчуженості громадян від загальносуспільних завдань.

Щоб адекватно, коректно оцінити ресурсний потенціал ідей, необхідно виміряти інтервал між тим, що було реалізовано в процесі історичного руху, та тим, що могло б бути реалізовано, якби керувалися іншою ідейно-світоглядною ієрархією.

В абсолютній більшості випадків ідеї навіюються засобом взаємопотенціуючої дії розуму, авторитету та пристрастей. Логіка й закономірність поширення ідейних пріоритетів полягає в наступному: спочатку вони сприймаються невеликою кількістю «апостолів», яким сила їх віри або авторитет їх імені забезпечують високу суспільну репутацію. Потім, «з того часу, як виявився задіяним механізм навіювання, ідея

вступає у фазу, котра може забезпечити швидкий успіх. Суспільна думка виказує готовність до її сприйняття. Ідея опановує все новими головами, створюючи специфічну атмосферу, загальний спосіб мислення. Подібно до найтоншого пилу вона проникає всюди, нею виявляються просякнутими всі поняття й інтелектуальні продукти епохи» [6, с. 115-116].

Кожен конкретно-історичний соціум спроможний утілити на практиці, розкрити функціонально-інструментальний потенціал аж ніяк не кожної ідеї: аби відповідати цій вимозі, ідея повинна задовольняти деякі істотні, сутнісні, субстанційні вимоги соціального середовища. Іншими словами, суспільство може реалізувати лише ті ідеї, які когерентні, співзвучні мисленню епохи, не суперечать світоглядним пріоритетам, стереотипам і автоматизмом [2].

Яскравий представник італійської професури Е. Феррі аргументовано довів, що в результаті поєднання справжніх особистостей ніколи не буває суми, рівної числу її одиниць. Аналогічний принцип функціонування має місце і у випадку з ідеями: кумулятивний ефект їхньої взаємодії завжди виявляється істотно відмінним від арифметичної суми потенціалів. Чимало ідей, які поодиноці є соціально ефективними, поєднуючись у ту чи іншу ієрархічну систему, втрачають свою ефективність і виявляються неієрархічними. І навпаки – ідеям нібито незначним, проте вміло поєднаним і вмонтованим в соціальну сферу, цілком під силу істотно підвищити як індивідуальну, так і загальносуспільну мотивацію, забезпечити стійкий приріст всіх показників суспільного буття. Таким чином, методи і принципи синтезування ідейних пріоритетів набувають ознак чи не вирішального фактору суспільного розвитку, а в результаті поєднання ідей – перетворюються на мистецтво взаємопотенціювання багатьох ідейних пріоритетів та цінностей.

Феноменологія реалізації ідей, її прикладний аспект надзвичайно розлогий: зокрема, ідея може бути втілена у камені, в мармурі, у формі правління, в світоглядній стилістиці тощо. Наш погляд на речі має

здатність змінювати їх – точніше, генерувати світоглядно-телеологічне підґрунтя, передумови таких змін. Це певний парафраз і конкретизація марксового твердження про матеріальну силу ідей, котрі оволоділи масами. Насправді ж маси не є обов'язковою передумовою дієвості та креативності ідеї. Деколи цілком достатньо, щоб ідея вкоренилася в свідомості кількох яскравих харизматиків, яким масова свідомість довіряє і на думку яких покладається.

Між іншим, ґрунтовне й аргументоване оволодіння людиною великою кількістю ідей неможливе в принципі з огляду на інтелектуальні, психофізіологічні, вольові та часові параметри потенціалу пересічного індивіда. Це спонукає до вибору людиною тих суспільних авторитетів, які репрезентуватимуть на рівні суспільного праксису нібито його ідею (ієрархію ідей, уявлення про ідейний формат суспільного функціонування), хоча насправді йдеться лише про делегування рефлексійних функцій з будь-якого приводу взагалі і з приводу ідей зокрема.

Креативний потенціал ідеї створює об'єктивні передумови для перетворення ремесла на творчість, надання тут і тепер даності спокуси перспективи. Функціонально-інструментальне значення ідей полягає в тому, що вони «синтезують знання конкретної людини про світ у цілісну картину й систему, слугують теоретичною моделлю під час пояснення й осмислення різноманітних процесів, виконують функцію активних евристичних принципів у пізнанні людиною світу, орієнтують науково-практичні пошуки гіпотетичного майбутнього. Більше того, ідеї, вплетені в практичну діяльність людей, стають їх метою, тому так чи інакше впливають на перебіг соціальних процесів» [5, с. 48].

Ідея як віддзеркалення світоглядних ідеалів апіорі не може співпадати зі своєю реалізацією у практичній сфері. Її співвідношення з реаліями дійсності нагадує співвідношення вічного двигуна та двигунів реальних. Але залишається відкритим запитання щодо каузальності відмінностей ідей та їх втілення на рівні суспільної практики, факторів і

чинників, які визначають величину відмінностей між потенціалом ідеї та її реалізованим сегментом.

Якщо ідея існує поза оперативним рівнем свідомості індивіда й не знаходить відгуку в його розумі, почутті й волі, то вона залишається недієздатною навіть тоді, коли на неї працюють потужні пропагандистські механізми. Щоб стати ефективною, ідея має бути усвідомлена, сприйнята індивідуальною і суспільною свідомістю, узгоджена і «вмонтована в динаміку реалізації інтересів і потреб людей» [11, с. 10]. При цьому, ідея незмінно осоромлювала себе, як тільки вона відокремлювалася від «інтересу» [6, с. 89]. Інтерес у даному разі слід інтерпретувати як суб'єкт-об'єктний феномен, котрий детермінує активність особистості, є рушійною силою розвитку різних сфер життєдіяльності соціуму та елементом механізму саморегулювання.

Наперед визначити ефективність ідеї неможливо, оскільки сама по собі вона є класичною потенцією, можливістю, яка актуалізується, реалізується, втілюється на практиці в результаті взаємодії багатьох факторів-детермінант. Несприйнята, не підтримана індивідуальною і масовою свідомістю ідея залишається безплідною. Якщо ж вона легітимізує себе в статусі індивідуального чи колективного переконання, то автоматично набуває конкретно-історичної і навіть трансісторичної значущості.

Слід звернути увагу і на те, що «вроджених ідей не існує. Якщо не може бути вродженого первинного сприйняття (а це очевидно), то ідея також не може бути вродженою» [14, с. 560]. Автор одного з перших варіантів доктрини «масового суспільства» Г. Лебон з цього приводу справедливо додає: «Ідеї справляють вплив лише тоді, коли вони, будучи піддані дуже повільній переробці, трансформуються в почуття і осідають у сфері безсвідомого [6, с. 98-99].

Успіх втілення будь-якої ідеї в життя залежить від того, чи вдається їй знайти віддзеркалення, відлуння на рівні конгеніальної, сумірної за рівнем

світоглядно-телеологічної чутливості аудиторію. Не випадково золоте праксеологічне правило Т. Котарбінського твердить, що будь-яка велична ідея, котра має нещастя бути реалізованою в межах неефективної системи (колективної, суспільної, цивілізаційної), так чи інакше втрачає лоск потенційної величі, спрощуючись, деградує і вироджує у щось принципово інше (нижче з точки зору якості, естетики та інтелектуальної насиченості), ніж на етапі її генерування. Теософ П. Успенський з цього приводу писав: «Якщо ідея сприйнята неправильно, то і слід від неї залишається неправильний. Він збиватиме з оптимального шляху, отруюватиме життя. Але винна в цьому не ідея, а неправильний підхід до неї» [13, с. 153]. З іншого боку, як влучно зауважив ідеолог і теоретик українського націоналістичного руху С. Бандера, ніщо не зупинить ідею, час якої настав.

Становлення індивідуального і суспільного буття відбувається остільки, оскільки в його основі лежить протиріччя ідеї, яке своїм саморухом, самозапереченням, самоподоланням та інтенцією рефлексії підносить бачення проблеми на вищий рівень. Втім, генезис стає можливим не за рахунок самого протиріччя ідеї, а в результаті розв'язання такого протиріччя і переходу від загальнометодологічної об'ємності до методичної площинності, тут і тепер запитаності, придатності, доцільності. В даному разі не йдеться про спрощений редукціонізм: це тривіальна закономірність функціонування ідейної підсистеми в системі соціуму.

Методи й принципи синтезування, систематизації та концептуалізації ідейно-теоретичних пріоритетів набувають статусу чи не вирішального фактора суспільного розвитку. Як влучно помітив М. Розумний, «незаперечними доказами нинішньої суспільної стагнації та ентропії ми схильні вважати політичну пасивність. Справді, контраст вражає: десять років тому одна фраза збирала натовп, символ – демонстрацію, а ідея сколихувала цілі нації. Або точніше – ціле покоління. Сьогодні на цих

речах важко зійтися навіть двом людям, якщо, звичайно, не йдеться про практичний зиск» [10, с. 107].

За відсутності ефективних ідей виявляється неможливим ефективне функціонування суспільства. Ця обставина є дуже показовою для України. Так, практика свідчить, що відсутність на вітчизняних просторах продуктивної державницької ідеї є чи не основною перешкодою в об'єднанні українського народу на економічному та правовому рівнях. Тим більше нестійкою виявляється соціальна єдність, вибудована на довірі до якогось лідера – нехай навіть надзвичайно відданого справі державного будівництва. «Буття суспільства і держави має будуватися на ґрунтовнішому, надійнішому фундаменті. Тому генерування і впровадження (імплементація) національної ідеї – це зовсім не примха, а необхідна і категорична умова виживання народу, суспільства та держави» [12, с. 833]. Без національної ідеї жодне суспільство не може функціонувати як органічна цілісність перспективного типу.

Не можна стверджувати, що в українському соціумі недооцінюється роль загальнонаціональної ідеї в суспільному поступі. Зокрема, вітчизняні науковці переконані: національна ідея є «рефлексією на тему оптимуму національного буття, активізатором регенеративного потенціалу нації, збудником латентно-приспаного ресурсу, засобом переведення його в активну (активовану) фазу з наданням необхідної динаміки» [12, с. 806]. Однак, на сучасну пору дослідницька ойкумена ще не досягла конвенційної згоди щодо її сутнісних ознак та атрибутів. До того ж, вироблення власної парадигми національної самоорганізації ускладнюється внаслідок дії і таких чинників, як високий ступень поляризації українського суспільства, суперечливість ціннісних і різноспрямованість зовнішньополітичних орієнтацій. Разом з тим, суспільні трансформації надзвичайно актуалізують пошук консолідуючої, загальнонаціональної ідеї та її доктринального закріплення. Адже базова, інтегративна ідея спрямовує суспільний розвиток. Зачіпаючи людей, вона

перетворюється на потужний вид зброї, породжуючи ентузіазм і самопосягату справі гідного майбуття.

Література

1. Арон Р. Введение в философию истории / Р. Арон // Избранное: Введение в философию истории. – М. : ПЕР СЭ; СПб.: Университетская книга, 2000. – 543 с.
2. Берегова Г.Д. Соціологія: Історія соціології / Г.Д.Берегова. – Херсон: Айлант, 2011. – 322 с.
3. Блинников Л. В. Краткий словарь философских персоналий / Л. В.Блинников. – Новосибирск: Б. и., 2010. – 360 с.
4. Ідея [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/>
5. Корнієнко В. У пошуках консолідації українського суспільства: національна ідея чи політичний ідеал? // Нова політика. – 2000. – №4. – С. 47-52.
6. Лебон Г. Психология народов и масс // Западно-европейская социология XIX – начала XX веков. – М. : Изд-во Ивана Лимбаха, 1996. – С. 95–145.
7. Маркс К. Абсолютная критическая критика, или критическая критика в лице г-на Бруно / К.Маркс // Маркс К., Энгельс Ф. Соч. – 2-е изд. – М. : Политиздат, 1955. – Т. 2. – С. 85–158.
8. Мацціні Дж. Обов'язки перед країною // Антологія націоналізму. – К.: Смолоскип, 2000. – 500 с.
9. Поздняков Э. А. Философия политики / Э. А. Поздняков. – М. : ИЕ РАН, 1993. – 78 с.
10. Розумний М. Політичний вибір України / М. Розумний. – К. : Смолоскип, 1999. – 118 с.
11. Самчук З. Нудьга чи втома? Ціннісно-сміслові перехрестя постсучасності // VERSUS, 2015. – №2(6). – С. 9-16.

12. Самчук З. Ф. Світоглядні основи соціально-філософського дослідження ідеології: проблеми критеріїв та пріоритетів вибору // З. Ф. Самчук / [моногр.] : у 2 т. – Д. : АРТ-ПРЕС, 2009. – Т. II. – 904 с.
13. Успенский П. Д. Новая модель вселенной / П. Д Успенский. – СПб. : Издательство Чернышова, 1993. – 560 с.
14. Хоум Г. Основание критики / Г. Хоум. – М. : Искусство, 1977. – 615 с.

Берегова Г.Д., Герасименко М. В. Суспільне буття як екстраполяція ідей

Суспільство є інтегрованою проекцією певних ідей, їх спонукального, креативного, мобілізуючого, організуючого та інших впливів. Ідейні пріоритети і спонуки виступають як вихідними, так і визначальними чинниками суспільного розвитку. Проте, каталізаторами суспільної генези можуть бути лише ті ідеї, які когерентні духу епохи та підпорядковують собі масову свідомість. А для цього вони повинні бути зрозумілими переважній частині суспільства й відображати її інтереси.

За відсутності ефективних ідей виявляється неможливим ефективне функціонування суспільства. При цьому, слід усвідомлювати, що ідея сама по собі – це певний світоглядний ідеал, який втілюється на практиці в результаті взаємодії багатьох факторів-детермінант. Тому, досягнути цілковитої конгеніальності змісту ідеї та форми її практичного відображення фактично неможливо. Завдання полягає в тому, щоб зробити відмінність між змістовим прототипом та формалізованим типом, якомога меншою.

Ключові слова: ідея, ідейна сфера, інтерес, екстраполяція, світоглядні ідеали, соціум, суспільна генеза, суспільне буття.

Береговая Г.Д., Герасименко Н. В. Общественное бытие как экстраполяция идей

Общество является интегрированной проекцией определенных идей, их побудительного, креативного, мобилизующего, организующего и других воздействий. Идеиные приоритеты и побуждения выступают как выходными, так и определяющими факторами общественного развития. Однако катализаторами общественного генезиса могут быть только те идеи, которые когерентны духу эпохи и подчиняют себе массовое сознание. А для этого они должны быть понятными большей части общества и отражать ее интересы.

При отсутствии эффективных идей оказывается невозможным эффективное функционирование общества. При этом следует понимать, что идея сама по себе – это определенный мировоззренческий идеал, который воплощается на практике в результате взаимодействия многих факторов-детерминант. Поэтому, достичь полной конгениальности содержания идеи и формы ее практического отображения фактически невозможно. Задача состоит в том, чтобы сделать различие между смысловым прототипом и формализованным типом, как можно меньше.

Ключевые слова: идея, идейная сфера, интерес, экстраполяция, мировоззренческие идеалы, социум, общественный генезис, общественное бытие.

Berehova H.D., Herasymenko M. Social being as extrapolation of ideas

Society is an integrated projection of certain ideas, their stimulating, creative, mobilizing, organizing and other influences. Ideological priorities and incentives are both initial and determining factors of social development. However, only ideas that are coherent with the spirit of the era and subjugate the mass consciousness can be catalysts for social genesis. And for this they must be understood by the vast majority of society and reflect its interests.

In the absence of effective ideas, it is impossible for the effective functioning of society. At the same time, it should be realized that the idea itself is a certain ideological ideal, which is put into practice as a result of the

interaction of many determinants. Therefore, it is not practically possible to achieve the complete congeniality of the content of the idea and the form of its practical reflection. The challenge is to make the difference between a content prototype and a formalized type as small as possible.

Keywords: idea, ideological sphere, interest, extrapolation, ideological ideals, society, social genesis, social being.